

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií,
katedra ruských a východoevropských studií

Veronika Štětínová

**Zkušenost holocaustu: osud a dílo Jeana
Améryho a Prima Leviho**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Veronika Štětinová**

Vedoucí práce: **Mgr. Daniel Putík**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

ŠTĚTINOVÁ, Veronika. *Zkušenost holocaustu: osud a dílo Jeana Améryho a Prima Leviho*. Praha, 2012. 20s.. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Daniel Putík

Abstrakt

Tématem práce je *Zkušenost holocaustu: osud a dílo Jeana Améryho a Prima Leviho*. Oba dva autoři si pro svůj židovský původ prošli koncentračními tábory, a tuto skutečnost reflektují ve svých dílech.

Práce má za cíl sledovat paralely v životech a dílech obou autorů.

Jean Améry i Primo Levi pocházeli z židovských nepraktikujících rodin, čímž byl determinován jejich postoj k vlastnímu židovství. Oba dva se zapojili během druhé světové války do odboje a byli následně posláni do koncentračního tábora v Osvětimi. Jean Améry byl kromě Osvětimi transportován ještě do dalších dvou koncentračních táborů. Po skončení druhé světové války začali své zkušenosti reflektovat ve svých dílech. Jean Améry i Primo Levi spáchali mnoho let po válce sebevraždu.

Ve srovnání s jinými židovskými autory píšícími o holocaustu (Theodor W. Adorno, Hannah Arendtová, Bruno Bettelheim, Viktor Frankl nebo Raul Hilberg) se Jean Améry a Primo Levi vyjadřovali ke specifitějším a do jisté míry podobným otázkám.

Klíčovým tématem pro Jeana Améryho bylo postavení intelektuála v Osvětimi, ale i Primo Levi toto téma reflektoval. Dalším tématem, kterým se zabývali oba autoři je existence či neexistence Boha, dále otázka kolektivní viny německého národa a hierarchie mezi vězni v koncentračním táboře.

Práce tedy zkoumá nejenom podobnosti v životech obou autorů, ale především to, ke kterým podobným otázkám se vyjadřují, a jestli se jejich názory v těchto případech shodují, anebo rozcházejí.

Abstract

The topic of the present thesis is “The Experience of Holocaust: The Fate and Works of Jean Améry and Primo Levi”. Both authors experienced imprisonment in concentration camps due to their Jewish origin, and this fact is reflected in their works. The thesis aims to follow the parallels in the lives and works of both the authors.

Jean Améry and Primo Levi came from nonpracticing Jewish families. This determined their own attitude towards Jewishness. Both of them joined the resistance during World War Two and were consequently sent to the concentration camp in Auschwitz. Apart

from Auschwitz, Jean Améry was transported to two other camps. When WWII finished, they began to reflect their experience in their works. Jean Améry, as well as Primo Levi committed suicide many years after the war.

In comparison with other authors writing about the Holocaust (Theodor W. Adorno, Hannah Arendt, Bruno Bettelheim, Viktor Frankl or Raul Hilberg), Jean Améry and Primo Levi addressed more specific, and to a certain point similar problems.

For Jean Améry, the essential topic is the status of an intellectual in Auschwitz, but Primo Levi reflects upon this too. Other themes recurrent in the work of both authors include: existence or non-existence of God, the question of collective guilt of the German nation or the hierarchy of camp prisoners.

The thesis thus deals not only with the similarities in the lives of the authors, but focuses especially on similar topics they address and whether they agree or not.

Klíčová slova

Holocaust, Jean Améry, Primo Levi, Osvětim, Bez viny a bez trestu, Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti, Je – li toto člověk, Potopení a záchránění

Keywords

Holocaust, Jean Améry, Primo Levi, Auschwitz, At the Mind's Limits: Contemplations by a Survivor of Auschwitz and Its Realities, On Suicide: A Discourse on Voluntary Death, If This Is a Man, The Drowned and the Saved

Rozsah práce: 54 139 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ... **5. 1. 2013**

Veronika Štětínová

**Institut mezinárodních studií
Projekt bakalářské práce**

Jméno:

Veronika Štětínová

E – mail:

Veronikastetinova@klikni.cz

Semestr:

6.

Akademický rok:

2011/ 2012

Název práce:

Zkušenost holocaustu, osud a literární dílo Jeana Améryho, Paula Celana a Prima Leviho

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

7., 2012/2013

Vedoucí bakalářského semináře:

Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce:

Mgr. Daniel Putík

Zdůvodnění výběru tématu práce:

Toto téma jsem si vybrala, jelikož považuji literární dílo těchto tří autorů za velice významné a přínosné k reflexi holocaustu. Ve svých dílech nahlíží na holocaust filozofickým pohledem, dotýkají se hlubokých a ne tolik frekventovaných témat (u Leviho je to otázka viny, kterou pocíťoval jako přeživší vězeň koncentračního tábora, u Améryho prožitek intelektuála v Osvětimi). Paul Celan reflektuje holocaust ve své poezii, což mi přijde také pozoruhodné.

Předpokládaný cíl práce:

Ve své bakalářské práci bych se zaměřila na osud těchto tří židovských autorů a jakým způsobem jej reflektují ve svých dílech. Ráda bych zmapovala, jestli má jejich dílo nějaké spojnice, jestli se ke zkušenosti holocaustu staví stejně nebo rozdílně. Dále bych se zaměřila na to, že všichni tři přeživší holocaustu a zároveň literáti spáchali sebevraždu, jak se staví ke své úloze, tedy úloze přeživšího vězně, a k morálním důsledkům holocaustu pro lidstvo?

Základní charakteristika tématu:

Jean Améry, Paul Celan a Primo Levi byli autoři, kteří přežili holocaust a poté jej reflektovali ve svých literárních dílech. Améry formou filozofických esejů, Celan v poezii a Levi ve svých románech, které jsou taktéž na pomezí filozofických esejů. Améry se ve svých dílech zamýšlí nad úlohou a pozicí intelektuála v Osvětimi, nad mučením a jeho dopadem na jedince a nad podobnými tématy. Ve svých knihách reflektuje své pocity z válečného období a jejich dopad na svou identitu.

Dílo Prima Leviho je hodně orientované na otázku viny, která trýzní přeživší. Také se zabývá otázkou osvobození - jaké emoce ve věznicích vyvolalo ("ohlédnutí se do kalné vody").

Paul Celan a jeho básnická tvorba se obrací do historie, jedná se o reflexi éry německého nacionálního socialismu a holocaustu.

Spojnicí mezi těmito třemi autory je fakt, že všichni spáchali v poválečných letech sebevraždu.

Předpokládaná struktura práce:

Tématem první kapitoly budou osudy jednotlivých autorů. Zaměřím se na předválečný, válečný i poválečný osud, přičemž otázku sebevraždy nechám otevřenou, bude tématem jiné kapitoly.

Druhou kapitolu zaměřím na literární dílo Jeana Améryho, důraz bych kladla především na knihy *Bez viny a bez trestu* a na dílo *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti*.

Třetí kapitola bude věnovaná dílu Paula Celana, struktuře jeho básní a jeho stylu. Zaměřím se na obrazy kritiky válečného období.

Ve čtvrté kapitole budu rozebírat dílo Prima Leviho, s důrazem na knihu *Potopení a záchránění a Je-li toto člověk*.

V páté kapitole bych se ráda zaměřila na komparaci zpracování témat úlohy přeživšího vězně koncentračního tábora a morálních důsledků holocaustu pro lidstvo v dílech všech tří autorů a na spojnice mezi jejich tvorbou.

Základní literatura:

Améry Jean, *Bez viny a bez trestu*, Prostor, Praha 2011

Améry Jean, *Radical humanism: selected essays*, Indiana University Press, Bloomington 1984

Brundholm Thomas, *Jean Améry and the refusal to forgive*, Temple University Press, Philadelphia 2008

Améry Jean, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti*, Prostor, Praha 2010

Celan Paul, *Sněžný part*, Odeon, Praha 1986

Bekker Hugo, *Paul Celan: studies in his early poetry*, Rodopi, New York, 2008

Felstiner John, *Paul Celan: poet, survivor, Jew*, Leo Baeck Institut, New York 1997

Levi Primo, *Potopení a záchránění*, Mladá fronta, Praha 1993

Levi Primo, *Hovory s Primo Levim: 1963 - 1987*, Paseka, Litomyšl 2003

Levi Primo, *Je-li toto člověk*, Sefer, Praha 1995

Anissimov Myriam, *Primo Levi: tragedy of an optimist*, Overlook Press, New York 1999

Podpis studenta a datum:

Veronika Štětinová, 13. 3. 2012		
Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

ÚVOD.....	2 – 5
1. OSUD JEANA AMÉRYHO A PRIMA LEVIHO.....	6
<i>1. 1 Osud Jeana Améryho.....</i>	<i>6 - 7</i>
<i>1. 2 Osud Prima Leviho.....</i>	<i>7 - 8</i>
2. REFLEXE HOLOCAUSTU V LITERÁRNÍM DÍLE JEANA AMÉRYHO.....	8 - 12
3. REFLEXE HOLOCAUSTU V LITERÁRNÍM DÍLE PRIMA LEVIHO.....	13 - 17
ZÁVĚR.....	17 - 18
SUMMARY.....	18 - 19
POUŽITÁ LITERATURA.....	20

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem zvolila život a dílo Jeana Améryho a Prima Leviho, do kterého se promítla zkušenost holocaustu, kterou oba dva autoři za druhé světové války nabyli.

V poválečném filosofickém a společenském diskursu nebylo téma holocaustu prominentním tématem, dokonce trvalo nějakou dobu, než se debaty okolo něj otevřely. I poté, co se tak stalo, se mu věnovali filozofové a spisovatelé hlavně židovského původu. Za zmínku stojí například Hannah Arendtová, Bruno Bettelheim Theodor W. Adorno nebo Viktor E. Frankl a Raul Hilberg jako historik. Bruno Bettelheim a Viktor Frankl si koncentračními tábory prošli, zbylí autoři na holocaust pohlížejí optikou osob židovského původu, kterým se tato zkušenost vyhnula.

Hannah Arendtová byla filozofkou německo - židovského původu a jejím významným příspěvkem do diskuse o holocaustu byla bezesporu kniha *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla*. Tato kniha, která reagovala na jeruzalémský proces s Adolfem Eichmannem¹, se neomezuje jen na prostý popis válečné viny Adolfa Eichmanna a na průběh procesu, kterému byla autorka přítomna., se zde kromě toho zabývá otázkou „zla“ jako takového.

Hannah Arendtová se v tomto díle kriticky vymezuje k faktu, že obžaloba vedla jeruzalémský proces v tom duchu, že mezi oběti (ve smyslu vězňů koncentračních táborů) a pachatele (ve smyslu nacistů) lze dělat tlustou čáru.² Text Hannah Arendtové vznikl v 60. letech 20. století, tedy v době, kdy se k otázkám holocaustu uceleně vyjadřoval už i Primo Levi. Ten byl shodného názoru s Arendtovou, a tedy že celý problém viny není možné interpretovat jako střet „hodných obětí“ a „zlých pachatelů“. Reportáž Hannah Arendtové působila ve své době kontroverzně, protože předkládala Eichmannův obraz jinak, než by kdokoliv čekal. Ve svém díle ho nikterak nedémonizuje, naopak ho karikuje. Vyjadřuje se o něm jako o šaškovi, nikoli o monstru.³

Knihy Hannah Arendtové byla už v některých aspektech překonána – kupříkladu bylo dokázáno, že v rámci pasáží o kolaboraci židovských rad⁴, překrucovala historická fakta, a mnohá sporná fakta, například ohledně spolupráce židovských rad s nacisty byly již vyvráceny.⁵

Důležité ale je, že vyznění tohoto díla jednoznačně míří do budoucnosti. Autorka varuje čtenáře před totalitarismem, který by se mohl jednoduše vrátit (také kvůli technickému pokroku, toto varování je přítomno i v její další knize, *O násilí*).⁶ Stejně tak činí ve stejné době i Primo Levi a Jean Améry.

¹ Adolf Eichmann (1906 – 1962), německý nacistický funkcionář, jeden z hlavních organizátorů holocaustu

² Arendtová Hannah, *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla* (Praha : Mladá fronta, 1995), str. 162

³ Ibidem, str. 76

⁴ Židovské rady byly nacisty jmenované židovské organizace, které měly být nacistickým nástrojem pro kontrolu Židů a zároveň pomoci pro uskutečňování úředních nařízení „Nejčastější otázky o holocaustu“, Židovské muzeum v Praze, www.jewishmuseum.cz (<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czfaq.htm>, 20. 12. 2012)

⁵ Arendtová Hannah, *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla* (Praha : Mladá fronta, 1995), str. 371

⁶ Ibidem, str. 381

Raul Hilberg přispěl do diskuse jiným způsobem. Hilbergův veliký vklad spočíval ve vydání jeho knihy *The destruction of European Jews* v roce 1961. Raul Hilberg, dle slov svého žáka Jehudy Bauera, považoval za nejrrelevantnější dokumenty ty, které vznikaly v době daných událostí.⁷ Tento svůj názor přenesl do své práce, a napsal monografii, která měla za cíl celkově zmapovat byrokratickou síť, která vedla k holocaustu. Hilberg čtenáře konfrontuje s tezí, že holocaust byl administrativním procesem.⁸ Zároveň ale čtenáře upozorňuje na to, že nenávist vůči židovskému národu nebyla ničím novým, jelikož karikatury, které jsme zvyklí vídat v kontextu Třetí říše, bylo možno vídat již mnohem dříve.⁹

Raul Hilberg svým dílem zmapoval ohromnou byrokratickou mašinerii, bez které by nebylo možné provést masakr takové velikosti. Zároveň svým popisným stylem shrnuje, že židovský národ byl ve velké míře pronásledován již mnoho let před odstartováním mašinerie holocaustu. Hilberg poukazuje na bezprecedentnost holocaustu¹⁰, ale na rozdíl od Arendtové to dělá pomocí historických dokumentů a statistik.

Bruno Bettelheim, další autor, který ve svém díle reflektoval holocaust, o holocaustu píše z hlediska přeživšího. Jeho původní profese psychiatra a psychoanalytika předurčuje styl, kterým nad danou problematikou uvažuje.

Hned po osvobození se rozhodl vyvodit teoretické závěry ze svých zkušeností z koncentračního tábora. Sám prohlašoval, že mu k tomu byl velkou motivací fakt, že společnost považovala koncentrační tábory za místo, kde sadisté mučili své oběti.¹¹

Tedy černobílou optikou, před čímž varují shodně Jean Améry i Primo Levi.

Bettelheim se zabýval rovněž otázkou vyrovnání se s holocaustem. Shrnuje, že koncentrační tábory totálně zničily sociální existenci člověka.¹² V této souvislosti mluví Bettelheim o psychotických syndromech, kterými trpěli bývalí vězni koncentračních táborů. Zkoumal také lidské chování během extrémních událostí, a stejně jako Primo Levi a Jean Améry se dotýkal tématu generací po holocaustu.¹³ Jak s touto zkušeností naloží?

Bruno Bettelheim varuje před totalitarismem, protože totalitarismus považuje za zodpovědný za židovskou tragédii. V tom smyslu, že byla konkrétní podoba, kterou holocaust měl, byl možný jen v totalitárním státě.¹⁴

Koncentrační tábory jsou v podání Bruna Bettelheima něčím, co musí společnost pochopit.¹⁵

Dalším autorem, kterého bych ráda zmínila, je Theodor W. Adorno. Adorno v souboru esejí různých autorů *The Authoritarian personality: Studies in prejudice*, shrnuje, že nenávist vůči Židům lidé získávají v průběhu života, na základě předsudků, které vůči Židům stále panují.¹⁶ Zároveň poukazuje na alarmující postoj některých příslušníků generace, která vyrůstala až po druhé světové válce. Cituje zde jednoho příslušníka této generace, který prohlásil, že by za války pravděpodobně vstoupil do SS, protože disciplína je dobrá devíza pro další život.¹⁷

⁷ Bauer Jehuda, *Úvahy o holocaustu* (Praha : Academia, 2009), str. 39

⁸ Hilberg Raul, *The destruction of European Jews* (New York : Holmes and Meier, 1985), str. 8

⁹ Ibidem, str. 13

¹⁰ Ibidem, str. 5

¹¹ Bettelheim Bruno, *The Informed heart: Autonomy in Mass age* (Glencoe : Free Press, 1960), str. 107

¹² Bettelheim Bruno, *Surviving and other essays* (London : Thames and Hudson, 1979), str. 25

¹³ Ibidem, str. 29

¹⁴ Ibidem, str. 104

¹⁵ Bettelheim Bruno, *The Informed heart: Autonomy in Mass age* (Glencoe : Free Press, 1960), str. 108

¹⁶ Adorno T. W., Frenkel – Brunswick Else, Levinson J. Daniel, Nevitt Sanford, *The Authoritarian personality: Studies in prejudice* (New York : The Norton Library, 1969), str. 609 - 610

¹⁷ Ibidem, str. 635

Theodor W. Adorno, stejně jako i další soudobí autoři, varoval před totalitarismem. Spojovat automaticky antisemitismus a totalitarismus se Adornovi zdálo příliš banální. Ale i přes toto případné banální vyznění je to dle autora fakt.¹⁸

V úvahách Theodora W. Adorna je tedy patrné varování před předsudky, kterými jsou Židé stíháni a před totalitarismem, který dovolil tragédii takového rozměru, jakou byl holocaust.

Poslední z autorů, Viktor E. Frankl, byl rakouský psychiatr.¹⁹ Za druhé světové války byl odtransportován do Terezína a později do Osvětimi, válku téměř jako jediný ze své rodiny přežil. Po válce se opět věnuje své práci a vydává psychiatrické publikace.²⁰

V knize *A přesto říci životu ano* se vrací ke svým válečným zkušenostem a z pozice psychologa rozebírá obvyklé jevy spojené s koncentračními tábory, a také s představami, které s nimi bývají spojeny. Sám se na začátku knihy vymezuje proti tomu, že by popisoval velká utrpení. Kládí si za cíl popsat malá trápení, která se následně odrážela do duše průměrného vězně.²¹ Ve své knize se vyjadřuje k otázce života v koncentračním táboře od příjezdu až po osvobození. Ke každé části zařadil několik kapitol, ve kterých se vyjadřuje k jednotlivým aspektům života v koncentračním táboře, například k humoru.²² Jeho kniha se později stala jednou z nejdůležitějších publikací v oblasti psychologie.

Dříve zmiňovaní autoři pocházeli vesměs ze židovských nepraktikujících rodin, stejně jako Jean Améry a Primo Levi. Dále se tyto dva autoři nacházeli v rozdílné situaci. Shodně se oba zapojili za druhé světové války do odboje (Levi v Itálii, Améry v Belgii). Oba dva byli zatčeni a pro svůj židovský původ posláni do koncentračních táborů. Po válce se rozhodli tuto zkušenost reflektovat ve svých dílech. Primo Levi napsal své zásadní dílo, knihu *Je – li toto člověk*, prakticky hned po návratu z koncentračního tábora, Jeanu Amérymu trvalo dvě desetky let, než se rozhodl napsat knihu *Bez viny a bez trestu: pokus o zvládnutí nezvládnutelného*.

Oba dva autoři byli vězněni ve stejném koncentračním táboře, a sice v Osvětimi – Monowicích. Jean Améry byl kromě Osvětimi vězněn ještě v dalších dvou táborech, ale své úvahy vztahuje primárně na zážitky z Osvětimi.

Ani jeden z autorů nepsal své knihy formou prostého vyprávění a literární rekonstrukce příběhů. Levi i Améry své knihy doplňují o úvahy, otázky a teorie, jimiž dávají svým knihám další rozměr – podávají čtenáři rozšířený pohled, nastolují otázky, a do jisté míry i boří zaběhnuté laické představy o životě v táboře (například o solidaritě mezi vězni a podobně).

Jean Améry v knize *Bez viny a bez trestu* otevírá několik témat. Téma, které dosud nebylo diskutováno, a Améry ho otevírá, se týká postavení intelektuála v Osvětimi. Dále se zabývá aktem mučení a jeho dopadu na lidskou psychiku, potřeba vlasti a domova v lidském životě, také zde reflektuje své židovství. V neposlední řadě se zaměřuje na morální dopad holocaustu pro lidstvo. V knihách Jeana Améryho je přítomný apel pro budoucí generace, který vycházel z autorova pozorování soudobé společnosti a z jeho znepokojení z navracejícího se antisemitismu.

Díla Prima Leviho v sobě neměla obsažena tolik radikálně negativních konotací. Sám sebe nevnímal jako někoho, kdo by odpustil německému národu válečné události, nejvíce holocaust, ale formuloval své myšlenky obezřetněji.

¹⁸ Ibidem, str. 653

¹⁹ Frankl Viktor E., *A přesto říci životu ano* (Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006), str. 6

²⁰ Ibidem, str. 6 - 7

²¹ Ibidem, str. 13

²² Ibidem, str. 54 - 56

Ve stylu psaní Prima Leviho je evidentní, že byl více analytický. Sám si ale uvědomoval, že zcela popsat holocaust je příliš nereálný cíl. Úplně vše by mohl čtenáři podat jen ten, kdo klesl až na úplné dno. A to v koncentračním táboře znamenalo jistou smrt.

Jean Améry i Primo Levi monitorovali podobné nebo téměř stejné zážitky, každý svým způsobem, ale přesto je v jejich dílech možné najít paralely, ale zároveň se v některých otázkách neshodují.

Co se týče jejich životního osudu, byl také do jisté míry podobný. Oba dva například pohlíželi podobně na fakt, že jsou Židé. Válečný osud měli také shodný. Nemám na mysli společný pobyt v Osvětimi, ale fakt, že se ještě předtím oba dva zapojili do protinacistického odboje.

Poválečné působení bylo u obou do jisté míry odlišné, Levi se vrátil domů a pokračoval v povolání chemika, Améry se vrátil do exilu do Belgie, přestal používat svou rodnou řeč a pokračoval v používání pseudonymu románského znění, tedy Jean Améry. To byl anagram jeho rodného jména Hans Maier. U Améryho je tedy vidět distanc od rodné vlasti, a tím pádem od svého předválečného života, Levi na něj do velké míry navázal. Životní osudy obou autorů se, kromě vzájemné korespondence, znovu tragicky střetly až na základě faktu, že oba dva spáchali sebevraždu.

Ve své práci bych se ráda zaměřila na osud a dílo obou autorů.

Zaměřím se na paralely v jejich dílech, ať už názorové, tak formální. Na stejném principu bych ráda našla paralely v životě obou autorů. Oba dva autoři spáchali sebevraždu, ale ani u jednoho nebyla cesta k takovému kroku shodná. Dalo by se říct, že Jean Améry, který o aktu sebevraždy dokonce psal, a v celém jeho díle se jako linka vine beznaděj a určité znaky toho, že autor k sebevraždě směřuje. U Prima Leviho byla ta situace trochu rozdílná.

Ráda bych našla paralelu také v tom, co vlastně chtěli tito autoři sdělit svým čtenářům. Pro koho byla ona díla psaná, a jaký účinek měla mít na své čtenáře?

V díle obou autorů se zaměřím na otázku existence Boha podle těchto dvou autorů, a s tím související osobní vztah k náboženství.

Dalším tématem mi bude otázka postavení intelektuála v Osvětimi. Je známo, že Jean Améry s tímto konceptem pracoval, reflektoval ho nějak ve svém díle i Primo Levi? Tématem, kterým se výrazněji zabýval Primo Levi, byla otázka hierarchie a vzájemných vztahů vězňů tábora, proto pro mě bude zajímavé, najdu - li v díle Jeana Améryho nějaké úvahy na toto téma, a v případě, že ano, jak se jejich pohledy lišily nebo shodovaly.

Dalším důležitým bodem je jak se oba autoři staví prostřednictvím svého díla k otázce kolektivní viny německého národa?

Oba dva byli válkou vytrženi z rodné vlasti, a zajímavou otázkou je, jestli se s tím po válce vyrovnali, či se od své vlasti distancovali.

Tématem první kapitoly je osud obou autorů.

V druhé kapitole se zaměřuji na reflexi holocaustu v literárním díle Jeana Améryho. Stěžejní jsou pro mne dvě knihy, a to *Bez viny a bez trestu* (pokus o zvládnutí nezvládnutelného) a kniha, kde autor nastiňuje svůj postoj k sebevraždě, která se jmenuje *Vztáhnout na sebe ruku* (rozprava o dobrovolné smrti).

Třetí kapitolu jsem věnovala literárnímu dílu Prima Leviho, opět budu primárně vycházet ze dvou knih. Jsou jimi následující tituly: *Je – li toto člověk* a *Potopení a záchránění*.

1. Osud Jeana Améryho a Prima Leviho

1.1 Osud Jeana Améryho

Jean Améry se narodil 31. 10. 1912 ve Vídni a jeho rodné jméno znělo Hans Chaim Maier. Svého otce nepoznal, jelikož byl povolán jako voják do první světové války, kde na sklonku války padl.²³ Otec Jeana Améryho byl Žid, matka katolička.²⁴ Sám Améry v roce 1933 konvertoval ke katolicismu, ale o čtyři roky později své rozhodnutí změnil, a vrátil se k judaismu. Přesto nebyl nábožensky založený, Jean Améry byl jeden z asimilovaných Židů.²⁵

Po první světové válce Jean Améry společně s matkou přesídlil do Bad Ischlu, ale zanedlouho se opět vrátil do Vídně. Ve Vídni se vyučil knihkupcem, a pokračuje zde i ve vyšším vzdělání, studoval zde univerzitu.²⁶ Studium završil získáním diplomu z filozofie a literatury.²⁷

Na univerzitě ve Vídni Améry i určitý čas vyučoval, jeho hlavním tématem byla filozofie.²⁸

Po anšlusu Rakouska, který nastal v roce 1938, se Améry společně se svou ženou rozhodl na začátku roku 1939 emigrovat. V lednu 1939 tedy Améry se ženou utekl do belgického města Antverpy.²⁹

Za války se zde Jean Améry účastnil poměrně aktivně odboje. V roce 1943 je ale pro tuto činnost zatčen a poslán do sběrného tábora Breendonk, kde byl poprvé konfrontován s mučením. Odtud byl 15. 1. 1944 poslán do koncentračního tábora v Osvětimi.³⁰

Jean Améry byl kromě Osvětimi v průběhu války deportován ještě do Buchenwaldu a Bergen – Belsenu.

Po osvobození považoval za nemožné pracovat pro Německo či Rakousko nebo v těchto zemích a rozhodl se vrátit se do Belgie. Zde se živil jako novinář a spisovatel na volné noze, tato povolání vykonával až do své smrti.³¹

Jean Améry svůj život ukončil dobrovolně dne 17. října 1978. Onoho dne se přesunul ze svého literárního turné v Německu do Salcburku. V hotelu Salzburger Hof se předávkou léky a ještě před tím ve svém pokoji nechal úhledně napsané dopisy. Jeden policii, druhý vedení hotelu, kde se omlouval za potíže způsobené svým činem.³²

Čin Jeana Améryho nebyl pro okolní svět šokujícím, jelikož se otázkou dobrovolné smrti zabýval již ve svém díle *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti*. Pozoruhodným faktem je, že v jedné části své knihy zmiňuje jako modelový příklad muže, který se rozhodne vztáhnout na sebe ruku v hotelovém pokoji, pomocí tuby léků.³³

²³ Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 185

²⁴ Améry Jean, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti* (Praha : Prostor, 2005), str. 184

²⁵ Traverso Enzo, *Trhlina v dějinách* (Praha : Academia, 2006), str. 160

²⁶ Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 185 - 186

²⁷ Améry Jean, *Radical humanism: selected essays* (Bloomington : Indiana University Press, 1984), str. 2

²⁸ Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 186

²⁹ Ibidem, str. 85

³⁰ Ibidem, str. 186

³¹ Améry Jean, *Radical humanism: selected essays* (Bloomington : Indiana University Press, 1984), str. 2

³² Améry Jean, *Karel Bovary, venkovský lékař* (Praha : Prostor, 2007), str. 231

³³ Améry Jean, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti* (Praha : Prostor, 2005), str. 96

V tomto díle, kromě předpovědi svého skonu, předkládá mnoho myšlenek, které bez pověr mapují sebevražedný akt a to, co k němu člověka vede.

Důležité ale je, že právě díky této knize nevešla veřejnost v úžas, když Améry zvolil smrt dobrovolnou (což je termín, který, na rozdíl od sebevraždy, preferoval).³⁴ V této knize se autor zmiňuje čtenářům o tom, že za sebou již jeden sebevražedný pokus má. V rámci tohoto sdělení se uchyluje k celkem silnému tvrzení. Tvrdí, že fakt, že ho lékaři finálně přivedli k životu po třicetihodinovém kómatu, je ta nejhorší věc, která se mu kdy v životě stala. Tato informace obsahuje i dovětek, že se mu toho v životě stalo opravdu hodně. Přesto se nemohl ubránit nenávisti vůči lékařskému personálu, která se ho ihned po probuzení zmocnila.³⁵ Myslím, že tato epizoda je elementárním vodítkem k poznání autorova psychického stavu.

Autor se v této knize zhostil úkolu popsat akt sebevraždy bez iluzí. Později vyšlo najevo (a bylo to ze stylu knihy i patrné), že sebevražedný akt popisoval jako suicidér (což byl jeho vlastní termín pro člověka, který plánuje sebevraždu).³⁶

1. 2 Osud Prima Leviho

Primo Levi, italský rodák, se narodil 31. 7. 1919 v Turíně, v domě, ve kterém o šedesát osm let později také zemřel. Primo Levi pocházel z italské židovské asimilované rodiny. Italští Židé byli celkově známí jako jedni z nejvíce asimilovaných Židů na světě.³⁷

Primo Levi nebyl nábožensky založený, a nikdy se jím ani nestal. Pár dní před smrtí se v dopise příteli svěřil s tím, že si myslí, že existence Osvětlemi implikuje neexistenci Boha.³⁸

V roce 1937 začal Levi studovat na Chemickém institutu v Turíně.³⁹ Povolání chemika se následně věnoval celý život. Proto se stal známým ve své vlasti na základě svého literárního díla až dva roky před svou smrtí.⁴⁰

Přestože bylo 17. 11. 1938 Židům zakázáno studovat na univerzitách, Primo Levi mohl svá studia dokončit, jelikož se na něj vztahovala výjimka jako na ostatní příslušníky židovského národa, kteří začali studovat před vydáním této vyhlášky. Situace se ale pro Židy začala v Itálii zotřovat.⁴¹

Primo Levi se za druhé světové války, přesněji v roce 1942, přestěhoval do Milána, jelikož zde dostal práci v oboru. Studia na Chemickém institutu měl již dokončená.⁴²

O rok později, 13. 12. 1943, byl Levi zatčen fašistickou milicí. Důvodem byl fakt, že byl členem partyzánské odbojové skupiny, která nebyla příliš dobře organizována. Jelikož vyšlo najevo, že byl Levi židovským partyzánem, byl poslán do internačního tábora ve Fossoli di Carpi poblíž Modeny. Zde byl internován až do února 1944, kdy byli všichni Židé z tohoto tábora posláni do koncentračního tábora v Osvětlemi.⁴³

³⁴ Ibidem, str. 113

³⁵ Ibidem, str. 98

³⁶ Ibidem, str. 14

³⁷ Anissimov Myriam, *Primo Levi: tragedy of an optimist* (New York : The Overlook Press, 1999), str. 14 - 15

³⁸ Ibidem, str. 1

³⁹ Ibidem, str. 38

⁴⁰ Ibidem, str. 5

⁴¹ Ibidem, str. 50

⁴² Ibidem, str. 72

⁴³ Levi Primo, *Je – li toto člověk* (Praha : Sefer s.r.o., 1995), str. 11 - 13

Primo Levi strávil celou válku v Osvětimi a dočkal se zde i osvobození.⁴⁴ Poté, co se aspoň trochu zotavil, se vydal zpátky domů, do Itálie. Cesta mu trvala několik měsíců, do Turína se vrátil až v říjnu 1945.⁴⁵ Trasu a podmínky líčí ve své knize *Príměří*.

Primo Levi v Turíně zůstal až do konce života. Tento fakt, a sice že neztratil rodnou vlast ani rodinu, považoval celý život za své velké štěstí a důvod, proč nebyl válkou zasažený až do důsledku.⁴⁶

V roce 1947 se Primo Levi oženil, jeho manželkou se stala Lucia Morpurgo.⁴⁷

Literární dráha Prima Leviho nebyla prioritním oborem, kterým by se ve svém životě zabýval. Třicet let se živil jako chemik.⁴⁸ S chemií přestal v roce 1975, a stal se na plný úvazek spisovatelem, do té doby se odmítal takto nazývat.⁴⁹

V jednom rozhovoru se dokonce svěřil s tím, že nebýt jeho válečné zkušenosti, tak by se pravděpodobně spisovatelem nestal, a kdyby ano, byl by zřejmě neúspěšný. Zastával názor, že kdyby neprošel koncentračním táborem, tak by neměl co sdělit, a proto by jeho díla nikdo nechtěl číst.⁵⁰

Primo Levi skončil svůj život sebevraždou. Na rozdíl od Jeana Améryho nedával veřejnosti žádné náznaky, že by se tak mohlo stát. Nezanechal po sobě ani dopis na rozloučenou, kde by svůj čin vysvětloval. Ve svých knihách se k sebevraždám vyjadřoval odmítavě. Na druhou stranu se v osmdesátých letech začalo prosazovat hodně jedinců, kteří začali popírat holocaust, což se uvádí jako jeden z možných motivů jeho činu.⁵¹

11. 4. 1987 Primo Levi svůj život dobrovolně ukončil skokem do výtahové šachty v domě, kde se narodil.⁵²

2. Reflexe holocaustu v literárním díle Jeana Améryho

Jean Améry o svých válečných zkušenostech dlouho literárně nevypovídal. Impulsem pro začátek literární reflexe jeho zkušenosti holocaustu pro něj byl velký Osvětimský proces, který začal v roce 1963 ve Frankfurtu. Ve své knize *Bez viny a bez trestu*, která je kompilací Améryho esejů na téma holocaust a jeho dopad na lidskou psychiku, sám tvrdí, že oněch necelých dvacet let po skončení války mu bylo zatěžko o svých válečných zkušenostech hovořit.

Poté, co se rozhodl své zkušenosti ventilovat, zamýšlel napsat práci povahy spíše esejistické, ale během psaní se její forma proměnila, a Améry ve výsledku svou knihu klasifikoval jako osobní zpověď, která je jen místy přerušena obecnějšími úvahami. Osobní zpověď autor ještě upřesnil v takovém duchu, že se jedná o zpověď člověka, který je přemožen.

Jean Améry se našel v obrazu židovské oběti, a proto dochází k názoru, že jeho kniha je popisem podstaty existence oběti. A to si původně nekladal za cíl.⁵³

⁴⁴ Ibidem, str. 167

⁴⁵ Anissimov Myriam, *Primo Levi: tragedy of an optimist* (New York : The Overlook Press, 1999), str. 247

⁴⁶ Ibidem, str. 1

⁴⁷ Ibidem, str. 256

⁴⁸ Ibidem, str. 1

⁴⁹ Levi Primo, *Hovory s Primo Levim* (Litomyšl : Paseka, 2003), str. 44

⁵⁰ Ibidem, str. 9

⁵¹ Anissimov Myriam, *Primo Levi: tragedy of an optimist* (New York : The Overlook Press, 1999), str. 11

⁵² Ibidem, str. 2

⁵³ Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 7 - 9

Důležitou výpovědí, kterou Améry v předmluvě předává je, že mu kniha nesloužila jako prostředek k očištění. To zmiňuje nikoli jako negativní fakt, ale pozitivní, protože očištění pro něj znamená uzavření celé věci. A Améry svou knihu psal jako výpověď o skutečnostech, které by, z jeho pohledu, nikdy uzavřeny být neměly.⁵⁴

Kniha Jeana Améryho v době svého druhého vydání (1977, tedy jedenáct let po prvním vydání) obsahovala v předmluvě morální apel autora, který se znepokojením pozoroval vývoj německé společnosti. Apel reagoval na antisemitské tendence v Německu sedmdesátých let.⁵⁵ Opačné tendence, tedy tendence filosemitistické, zaznamenával Améry v letech šedesátých, proto mluví o „návratu“ antisemitismu. Nutno dodat, že i filosemitistické tendence pozoroval Jean Améry s nevolí, jelikož je považoval za dobrou záminku pro obchod se svědomím německého národa, což bylo slušným obětem trapné. A neslušné toho využívali.

Proto měla být jeho znovu vydaná kniha morálním apelem a výzvou k sebereflexi německé mládeži.⁵⁶ Améry podotýká, že návrat antisemitismu není záležitostí pouze Německa, týká se to více zemí, jako výjimku zde uvádí Holandsko.⁵⁷

Jedním z témat, kterými se Jean Améry ve své knize *Bez viny a bez trestu* zabýval, bylo postavení intelektuála v Osvětimi. Jean Améry sám sebe za intelektuála považoval a ve své eseji *Na hranicích ducha* tuto situaci rozebírá a dochází k závěrům, že byl rozdíl v tom, jestli byl vězeň intelektuál nebo „obyčejný“ člověk. Minimálně ve své výchozí pozici.

Výchozí pozice intelektuála v Osvětimi byla těžká, respektive těžší – Améry netvrdí, že by měl neintelektuál příznivé výchozí podmínky, ale znevýhodňující pro intelektuála bylo, že v žádném případě nemohl vykonávat svou předválečnou práci, na rozdíl od dělníků. Intelektuál byl přiřazen k pracovnímu komandu, které vykonávalo tu nejtěžší práci.

Améry podotýká, že ani v táboře neměl intelektuál žádnou morální převahu, morální kuráž, kterou by intelektuál mohl demonstrovat, byla v drsné táborové realitě naprosto nepotřebná, žádoucí byla ta fyzická. Život v koncentračním táboře v sobě obsahoval notnou dávku brutality. Chtěl – li vězeň přežít, musel se naučit vystupovat do jisté míry sebevědomě a volit správný tón (zpravidla devótní) řeči, naučit se táborové hantýrce a podobně. Což činilo intelektuálovi problém. Améry popisuje, jak měl on sám problém s tím začít oslovovat ostatní vězně „člověče“, o krádeži mluvit jako o „zorganizování“ a podobně. To byl důvod, proč intelektuál měl problém najít, anebo vůbec nenašel, v táboře přátele.⁵⁸

Jean Améry zastával myšlenku, že duchovně necvičení lidé se s realitou Osvětimi vypořádali jednodušeji, protože byli i na svobodě zvyklí na rozdělování lidí na kategorie. Na svobodě to byly následující kategorie: ti „bohatí“ a ti „chudí“. V táboře se tato kategorizace omezuje na „vězně“ a „dozorce“, je tam tedy patrný stejný princip diverzity, na který byl ale neintelektuální člověk dobře zvyklý již z předválečného života.⁵⁹

Největším problémem ale bylo to, co koncentrační tábor dělal s intelektuálním prožíváním daného vězně. Nešlo jen o to, že intelektuál byl znevýhodněn například v pracovním zařazení, ale že v něm byla pomalu ubíjena vůle k jakémukoli intelektuálnímu prožitku. Améry prohlašuje, že intelektuální úvahy začal po čase

⁵⁴ Ibidem, str. 18

⁵⁵ Ibidem, str. 14

⁵⁶ Ibidem, str. 16

⁵⁷ Ibidem, str. 14

⁵⁸ Ibidem, str. 21 - 25

⁵⁹ Ibidem, str. 34

považovat za sociální luxus, a hlavně, že se úvahy nad intelektuálními tématy stávaly pobyt v táboře něčím neskutečným.⁶⁰ Řídíme – li se Améryho výkladem, tak nemůžeme tvrdit, že by byl vězeň koncentračního tábora intelektuálně otupělý. Podle Améryho šlo o ztrátu víry v duchovní svět, která byla způsobená konfrontací s brutalitou ohromného rozměru. Na to se vázala neochota rozvíjet intelektuální hru, protože neměla v daných podmínkách žádný sociální přesah.⁶¹ Zmiňuje, že on sám se ze začátku snažil do hovorů s ostatními vnášet intelektuální odkazy (zejména v hovoru s lidmi, kteří byli sami intelektuálové), ale setkával se jen s odmítáním. A proto se i on přestal snažit o jakékoli intelektuální hry.⁶²

Maximální intelektuální uvolnění, které u Améryho kdy nastalo, bylo vždy jen krátce trvající a přicházelo jen v tom případě, že byl najezený⁶³, což samozřejmě dostává v táborových podmínkách úplně jinou podobu, než v podmínkách svobodných. Podle zkušeností Jeana Améryho vzal koncentrační tábor svým vězňům, kromě spousty nezanedbatelných věcí, i schopnost rozvíjet intelektuální úvahy.

K vězňům bylo v táboře přistupováno na základě hierarchie. Toto rozdělení mělo vliv jak v otázce chování esesmanů vůči vězňům, tak mezi vězni samotnými. Améry zaznamenal, že na nejvyšším stupni tohoto pomyslného žebříčku stál princip národnostní. Podle Améryho byl tedy říšský Němec, tedy Němec pocházející z říšského území, výše než Němec etnický. Pod všemi ostatními kategoriemi jsou Židé. Z toho tedy vyplývá, že i zločinec, který spáchal sebesthorší zločin, a nebyl židovského původu, byl v této hierarchické síti nad vězňem židovským, který byl vězněn jen na základě etnického principu. Stávalo se, že vězněný Francouz řekl svému francouzskému židovskému spoluvězni, že jako Žid žádným Francouzem není.⁶⁴

Existence Boha – to je otázka, se kterou musel být pomalu každý vězeň konfrontován. Jean Améry nebyl nábožensky založený. Tvrdil, že do koncentračního tábora vstoupil jako agnostik a z tábora se jako agnostik vrátil. Améry nebyl ani přívržencem žádné ideologie. Náboženství, případně ideologie, pomáhala přitom podle Améryho vězňům ustát nejtěžší chvíle.⁶⁵ Čtenář se může ptát, jak tato skutečnost mohla mučeným pomoci. Améry vidí tuto pomoc v morálním slova smyslu. Nábožensky založení Židé mohli v plynových komorách vidět novodobé mučednictví. Podstata jeho myšlenky se asi skrývá v tom, že lidé věřící (ať už v Boha či v nějakou ideologii) viděli ve svém utrpení impuls, který se do budoucna vyřeší – pomstí je Bůh anebo ideologicky spříznění lidé.⁶⁶

Jean Améry nejen, že nevěřil v Boha, ale také se až do přečtení Norimberských zákonů⁶⁷ necítil být Židem, své židovství zkrátka nijak nereflektoval. V knize *Bez viny a bez trestu* této otázce věnoval jednu esej, kterou nazval příznačně „O nutnosti a nemožnosti být Židem“. Jean Améry, který nevěřil v Boha Izraele a věděl jen málo o židovské kultuře⁶⁸, byl do pozice „Žida“ vmanipulován okolním světem, sám se tak neidentifikoval. Dokonce byl vychován v křesťanském duchu. Až Norimberské rasové zákony, které si přečetl v roce 1935, ho definovaly jako Žida⁶⁹, a Améry v té chvíli

⁶⁰ Ibidem, str. 28

⁶¹ Ibidem, str. 30

⁶² Ibidem, str. 28

⁶³ Ibidem, str. 32

⁶⁴ Ibidem, str. 160 - 161

⁶⁵ Ibidem, str. 37

⁶⁶ Ibidem, str. 40 - 41

⁶⁷ Ibidem, str. 155

⁶⁸ Ibidem, str. 152

⁶⁹ Améry Jean, *Radical humanism: selected essays* (Bloomington : Indiana University Press, 1984), str. 13

pocítil, že daly jasný rámeček podvědomému pocitu, že je Židem⁷⁰ Autor se tedy k náboženství stavěl před válkou i po válce stejně. Považoval víru za krásnou iluzi, která je ale i přesto iluzí.⁷¹ Zároveň ve víře spatřuje schopnost, která může mučenému morálně pomoci.

Jean Améry se ve své knize *Vztáhnout na sebe ruku* ale rozhodně ohrazuje proti slepé víře, která hlásá, že každé lidské utrpení je dáno od Boha a že má trpícím přinést očistu. Jean Améry tuto úvahu považoval za nadměrně blasfemickou. To se pojí s autorovým přesvědčením, že člověk Bohu nepatří. Jen v případě, že si sám zvolil, že v Boha věří.⁷² Z toho zcela jasně vyplývá, že pokusy o vysvětlení holocaustu z náboženské perspektivy Jean Améry nepovažoval za relevantní.

V knize *Bez viny a bez trestu* se v jednom eseji zabývá svými „resentimenty“, tedy tím, co v něm Třetí říše a válečné události, zanechaly. Impulzem pro resentimenty pro Jeana Améryho byla ta chvíle, kdy se Německu povedlo bez problémů připojit k Evropě. Nikdy se ve svých postojích nesnažil působit jako přeživší, který se se svým údělem smířil a německému národu odpustil. Sám sebe označuje jako příslušníka menšiny, která Němce stále viní za 12 let nacismu, za příslušníka menšiny, která Němcům neodpustila.⁷³ Jeho paušalizace v otázce chování plyne ze zkušeností, které s příslušníky německého národa měl. Uvádí například, že poznal mnoho Němců, kteří, ač nebyli příslušníky nacistické strany, s Židy mluvili opovržlivě. Je přesvědčen, že by Němci volili Hitlera i například v roce 1943. Nebo alespoň většina z nich.⁷⁴

K německému národu měl tedy Améry vyhraněný postoj a považoval za důležité svou knihou apelovat na mladou německou generaci, u které si nebyl jistý, jestli jí má válečné události za zlé. Apeloval na to, aby si tato generace nenárokovala nevinu automaticky. Podle Jeana Améryho je důležité, aby své historické dědictví nevztahovali jen ke Goethemu, ale aby pamatovali také na Himmlera.⁷⁵ Tento apel nalézá své opodstatnění v Améryho zneklidňujících vizích, že se Německo, kterému vládl Hitler, stane jen historickou nehodou, stejně jako jiné historické etapy. Historickou nehodou, nad kterou se v budoucnu nebude nikdo výrazně pozastavovat. Améry myslel, že výklad této historické nehody bude spočívat právě v tom, že v zemi vládla velká nezaměstnanost, což pomohlo Hitlerovi k moci, a bude se tvrdit, že by se to mohlo stát kdekoli jinde, přičemž nebude důležité, že se to stalo právě v Německu.⁷⁶

Ba co víc, Améry v knize *Vztáhnout na sebe ruku* tvrdí, že Hitler je již dnes (tedy v sedmdesátých letech, kdy knihu psal) nesympatickou postavou z dějin, která ale nestojí za moc řečí. Hitler tedy již není ztělesněním zla. Alespoň ne pro mladou generaci, starší generace ho vnímá jako jednoho ze zástupců zločinců, jelikož se jich od konce druhé světové války mnoho.

A dokonce dle Améryho ani přeživší Hitlera nereflektují s velkou naléhavostí – jsou na to příliš vyčerpaní. Demonstruje to na svém případě, kdy na Hitlera příliš intenzivně nemyslí, jen v případě impulsu z okolí.⁷⁷

⁷⁰ Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 155

⁷¹ Ibidem, str. 42

⁷² Améry Jean, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti* (Praha : Prostor, 2005), str. 115

⁷³ Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 125 -126

⁷⁴ Ibidem, str. 138

⁷⁵ Ibidem, str. 141

⁷⁶ Ibidem, str. 147

⁷⁷ Améry Jean, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti* (Praha : Prostor, 2005), str. 170 -171

Jean Améry se proti argumentu, že by se takové události mohly stát kdekoliv jinde, kriticky vymezoval. Versailleskou smlouvu a hospodářskou krizi považoval za pouhou dětskou výmluvu, svůj postoj vysvětloval tím, že i Spojené státy americké velmi postihla hospodářská krize, ale nikomu, jako byl Hitler, tam nebyla dána možnost dostat se k moci.⁷⁸

Kromě této argumentace Améry sám jasně říká, že se hned po válce stal zastáncem myšlenky o kolektivní vině německého národa, jelikož mu tato úvaha přišla vhod. Dokonce cítil negativní emoce vůči přeživším holocaustu, kteří po skončení druhé světové války začali prosazovat odpuštění a smíření s německým národem.⁷⁹ Odpuštění a zapomenutí vyvolané sociálním tlakem totiž považuje za nemorální.⁸⁰

Améry byl celý život přesvědčen, že lidská osoba má právo rozhodovat sama o sobě, že tedy každý patří sám sobě, i ve chvíli, kdy už sám sobě patřit nechce.⁸¹ Tímto přesvědčením ale Osvětím otřásla v základech. Jak víme, tak v koncentračních táborech nepatřila lidská osoba sama sobě, ale vše bylo v rukou dozorců a esesmanů. Autorova osobnost s tím byla brutálně konfrontována.

Jean Améry jako autor sleduje ve svých dílech několik silně osobně podmíněných otázek. Velice významným tématem bylo pro Jeana Améryho postavení intelektuála v Osvětím, kterému se věnoval v knize *Bez viny a bez trestu*, přesněji v jedné eseji této knihy. Dochází k závěru, že intelektuálně založený jedinec se potýkal s mnoha protivenstvími, která byla podmíněna právě jeho intelektuálním založením.

Další otázkou byl dopad mučení na lidskou psychiku. Améry vidí v aktu mučení jediný důsledek a nevratný – lidská osobnost kvůli němu ztrácí důvěru ve svět.⁸² A co víc, kdo byl mučen jednou, bude mučen stále, třebaže v metaforickém slova smyslu, pro Améryho znamená mučení cejchem na celý život.⁸³ V mučení vidí esenci celé existence Třetí říše. To, že se tímto tvrzením ocitá na tenkém ledě, si plně uvědomuje.⁸⁴

Argumentuje ale tím, že Třetí říše jistě nebyla vynálezcem mučení, ale učinila je apoteózou. Že je tedy vyzvedla do nadlidské podoby a učinila je svou podstatou.⁸⁵

Nedílnou součástí díla *Bez viny a bez trestu* je i esej, kde se autor zpovídá ze svého schizofrenního postavení židovského muže, který Židem být nemůže, ale zároveň musí. Autor se v knize zpovídá i ze svých resentmentů. Do této široké otázky zakořenil svůj postoj k současnému Německu a jeho kolektivní vině. A také své vize ohledně interpretace událostí druhé světové války v budoucnu.

Ve svém dalším díle, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti*, se Jean Améry vyrovnává s otázkou sebevražedného aktu. Můžeme zde zaznamenat silné vymezující tendence proti myšlence, že by společnost mohla jedince vlastnit, a tedy kontrolovat jeho jednání. V pojetí Jeana Améryho má jedinec absolutní svobodu ve svém konání, může se sebou tedy nakládat, jak jen chce. Tento postulát byl naprosto popřen koncentračními tábory.

Autor se snaží svým dílem varovat před opakováním holocaustu, protože si je vědom, že podobná tragédie by se mohla stát znovu a kdekoliv jinde. Celé dílo je tedy v důsledku prodchnuto morálním apelem směřovaným na další generace.

⁷⁸ Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 11

⁷⁹ Ibidem, str. 122 - 123

⁸⁰ Ibidem, str. 134

⁸¹ Améry Jean, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti* (Praha : Prostor, 2005), str. 124

⁸² Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), str. 63

⁸³ Ibidem, str. 73

⁸⁴ Ibidem, str. 56

⁸⁵ Ibidem, str. 67

3. Reflexe holocaustu v literárním díle Prima Leviho

Primo Levi se rozhodl hned po návratu z koncentračního tábora sdělit svůj příběh. Hned po návratu domů odmítl odpočívat, jelikož chtěl začít hned vyprávět své válečné zážitky. Logickým vyústěním tohoto stavu bylo vydání jeho první knihy reflektující holocaust. Kniha se v originále nazývá *Se questo e un uomo*, do češtiny je překládána pod názvem *Je – li toto člověk*.

Levi svou knihu původně pojmenoval *I sommersi e i salvati* (v překladu *Potopení a zachránění*), ale poté, co ho odmítlo několik velkých nakladatelů, a ujalo se ho malé turínské nakladatelství, své knize název změnil, na doporučení nakladatele. Původní název byl zanechán pouze jako pojmenování jedné z kapitol knihy.

Kniha s pozměněným názvem vychází již v roce 1947. Recenzenti se k ní vyjadřovali pozitivně, ale u čtenářů příliš velký zájem nezbudila. To byl podle Leviho důsledek poválečné euforie, kdy se ve společnosti téma války příliš neotevíralo, společnost se raději zaměřovala na budoucnost.⁸⁶

Účelem Leviho prvotiny nebylo působit jako obžaloba či jako další její bod. Autor sám v předmluvě prohlašuje, že jeho kniha má být jakýmsi průvodcem po některých aspektech lidské duše. Na stejném místě autor předkládá myšlenku, že měl ve svém válečném osudu ve výsledku štěstí, jelikož byl deportován do koncentračního tábora v Osvětimi až v roce 1944. Svě tvrzení vysvětluje tím, že v té době již německému průmyslu docházely pracovní síly, a proto se Němci rozhodli „prodloužit“ průměrný život jednoho vězně.⁸⁷

Ve své první knize, stejně jako mnohokrát později, předkládá obraz nejděsivějšího snu, který pronásledoval i ostatní vězně po celou dobu pobytu v Osvětimi. Popisuje zde, jak se mu mnohokrát zdálo o tom, že je již doma, a vypráví zde svůj příběh. Nikdo z rodiny ho ale neposlouchá, všichni se baví o něčem jiném, a dělají, jako kdyby tam nebyl.⁸⁸ Tento sen byl jasným důsledkem skutečnosti, kterou Levi popisoval ve své další knize o holocaustu, v *Potopených a zachráněných*. Příslušníci SS měli v Osvětimi ve zvyku říkat vězňům, že válku už Německo stejně vyhrálo, protože i kdyby se někdo z vězňů dostal ven a snažil se vypovědět svůj příběh, tak mu stejně nikdo neuvěří.⁸⁹

Jedna z otázek, které se Levi ve svém díle dotýká, je první konfrontace s táborovou brutalitou při příjezdu do Osvětimi. Levi reagoval na tento střet s brutální realitou skepsí. Na rozdíl od jiných vězňů, kteří měli tendence až do poslední chvíle věřit, že se bude jednat o pracovní tábor (v psychiatrii je tento jev popisován jako „šílená víra v omilostnění“ a v souvislosti s příjezdem do koncentračního tábora ho reflektoval i Viktor E. Frankl⁹⁰), Levi nevěřil ničemu. Naději, že přežijí, kterou se Němci snažili ve vězních vyvolat, považoval pouze za krutý žert. Primo Levi nevěřil tomu, že se jedná o pracovní tábor, a byl si jistý, že je za branami tábora čeká smrt.⁹¹

Kniha Prima Leviho taktéž reflektuje zajímavý vhled do otázky co udělá pobyt v koncentračním táboře s lidskou duší.

⁸⁶ Levi Primo, *Příměří* (Praha : Nakladatelství Franze Kafky, 2000), str. 8

⁸⁷ Levi Primo, *Je – li toto člověk* (Praha : Sefer s.r.o., 1995), str. 7

⁸⁸ Ibidem, str. 63

⁸⁹ Levi Primo, *Potopení a zachránění* (Praha : Mladá fronta, 1993), str. 7

⁹⁰ Frankl Viktor E., *A přesto říci životu ano* (Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006), str. 21

⁹¹ Levi Primo, *Potopení a zachránění* (Praha : Mladá fronta, 1993), str. 25

K této otázce se autor vyjadřuje v tom duchu, že během běžných dní v koncentračním táboře nemá člověk tendence přemýšlet nad svým údělem do úplného důsledku. Je okolo něj tolik podnětů, že nemá čas soustředit se na otázky okolo své identity a duše a například na touhu po domově.

Až když byl umístěn na marodku, kde měl čas na přemýšlení, si uvědomil, že lidská duše je v táboře mnohem více ohrožena, než lidský život. Protože mohl na marodce konečně přemýšlet a nebyl zatížen monotónní prací, která mu mysl plně otupovala, uvědomil si, nakolik mu chybí domov.⁹² Stejnou situaci zažíval když byl na konci roku 1944 poslán do laboratoře v rámci koncentračního tábora. Spousta výhod, které zde měl, byly vykoupeny faktem, že si opět začal připadat jako člověk, což s sebou neslo více existenciálních úvah.⁹³

Na těchto příkladech Levi ukazuje, že mysl vězně byla v koncentračním táboře soustavně otupována, a ve výsledku tito lidé ani neměli čas přemýšlet nad neutěšeností svého osudu, stali se z nich lidé, kteří pouze vykonávali povely, a v důsledku drsného režimu, který zde panoval, neměli myšlenky na existenciální otázky. Situace se změnila pouze pokud byly vězňům poskytnuty o něco příznivější podmínky, díky kterým se začali cítit opět více lidsky. To ve výsledku znamenalo možnost přemýšlet, a tedy více úvah nad vlastním osudem.

Tím Levi jasně demonstruje destruktivní vliv podmínek v koncentračním táboře na lidskou mysl a na lidství jako takové.

Na druhou stranu této otázky ale staví událost, která se mu v Osvětimi stala. V Osvětimi učil jednoho spoluvězně italsky a jako pomůcku použil citáty z Dantova Pekla.⁹⁴ V jeden moment došel do fáze, kdy si nemohl vzpomenout na pokračování, a ve své knize tvrdí, že by za to, aby si vzpomněl, dal cokoliv. Dokonce i polévku, což je v kontextu koncentračního tábora velmi vysoká cena.⁹⁵ Tato epizoda je ale jediná podobného vyznění.

Další úvaha, kterou se zde Levi zabývá, se týká lidského prožívání v takto extrémních podmínkách. Svůj dojem podpírá na základě zážitku „hezkého dne“ v koncentračním táboře. Jistě, že nejednalo o den, který bychom i my na svobodě označili jako hezký, ale pro vězně se jednalo o relativně snesitelný den, snesitelnější, než kdy jindy. Autor předkládá myšlenku, že v ten den by se dala nálada vězňů označit jako stejně nešťastná, jako mohli být nešťastní lidé venku.⁹⁶

Na tomto příkladě se autor pokouší demonstrovat čtenářům, jak vězni ve svém nitru prožívali život v táboře. Snaží se ukázat, že člověk v koncentračním táboře nebyl jen nešťastný – byl to negativní pocit ještě mnohem intenzivnější, než si kdokoliv z nás dovede představit. Stejně tak se vyjadřoval o hladu v táboře. Nikdo z lidí, kteří si touto zkušeností neprošli, nedovede pochopit, jaký byl v táboře hlad. Nelze tento pocit ztotožňovat se situací, když se na svobodě člověk jeden den nenají. Jednalo se o něco mnohem intenzivnějšího, autor koncentrační tábor a vězně označuje za „ztělesnění hladu“.⁹⁷ Obraz vězně koncentračního tábora, který je kost a kůže a z jeho očí nelze vyčíst žádnou myšlenku Primo Levi považoval adekvátní vyjádření veškerého zla naší doby.⁹⁸

⁹² Ibidem, str. 57

⁹³ Ibidem, str. 152

⁹⁴ Ibidem, str. 120

⁹⁵ Ibidem, str. 123

⁹⁶ Ibidem, str. 81

⁹⁷ Ibidem, str. 78

⁹⁸ Ibidem, str. 96

Z těchto postulátů si lze snadno vyvodit, že nikdo na světě nedovede pozici a nitro vězňů pochopit, byť by se sebevíc snažil. A jistě proto se autor rozhodl vyprávět svůj příběh. Nechal se dokonce několikrát slyšet, že považuje za zločin, když přeživší koncentračního tábora, odmítá vypovídat a komunikovat o svých zkušenostech.⁹⁹

Lidské nitro nutně muselo být poznamenáno takto extrémní situací, ale Primo Levi se staví proti myšlence, že tato situace musí nutně z člověka udělat necitlivou a krutou osobu.

Nestandardnost této situace je pro Leviho jedním z hlavních důvodů, proč je tato zkušenost hodna analýzy. Ze vzpomínek na koncentrační tábor můžeme, dle autora, vyvodit základní platnost týkající se lidského ducha, i když samozřejmě ne vždycky pozitivní. Primo Levi vnímá zkušenost holocaustu jako ohromnou sociální a biologickou zkušenost.¹⁰⁰

Opět tedy vidíme, že se Levi s údělem přeživšího vězně koncentračního tábora snaží vyrovnávat co nejpozitivněji, že se snaží si z této zkušenosti vzít to dobré a aplikovat to dál, hlavně do svého literárního díla.

Druhá významná kniha, kterou Primo Levi napsal o svých zkušenostech z Osvětimi, nesla původní název Leviho prvního díla a následně jedné kapitoly z knihy *Je – li toto člověk*, tedy *Potopení a zachránění*. Tímto aktem autor vyjádřil určitou spojitost mezi oběma díly. V *Potopených a zachráněných* totiž některé myšlenky ze své první knihy doplňuje, ale zabývá se zde i jinými tématy. Tuto knihu tedy nelze označit za přímé pokračování knihy první, ale určitá volná návaznost je zde velmi patrná.

V prvé řadě se zaměřím na to, na co Levi ve své knize navazuje.

Autor opět zdůrazňuje fakt, že ne všichni vězni se chovali tak, aby mohli být dáváni za příklad. Podle Prima Leviho by bylo omylem dělat z obětí národního socialismu světce. Tento systém své oběti nepozvedal, nýbrž je degradoval na svou úroveň. Dělat z obětí světce by bylo naivní, a také historicky lživé.¹⁰¹

Zároveň se vymezuje proti představě, že by mezi vězni koncentračního tábora mohla panovat solidarita. Ve své knize píše, že první urážky a rány nepocítil vězeň od příslušníků SS, ale od spoluvězňů, a to od těch, kteří byli v táboře již nějakou dobu.¹⁰²

Myslím si, že toto konstatování velice intenzivně konfrontuje čtenáře s brutalitou prostředí, ve kterém se vězni nalézali.

V podobném duchu se nesou pasáže o hierarchické síti v Osvětimi. Již v knize *Je – li toto člověk* Levi zmiňuje, že italskými Židy pohrdali polští Židé kvůli jejich asimilaci.¹⁰³ To, co ve své první knize zmiňoval jen krátce, v *Potopených a zachráněných* rozepisuje do celé kapitoly. Problematika v této kapitole je rozšířena o úvahy nad takzvanou „šedou zónou“. Autor zde tedy rozebírá problematiku složitého přediva vztahů v koncentračním táboře, ale nejen z toho pohledu, jaké mezi sebou měli vztahy Židé, ale též jaké měli vztahy Židé s příslušníky SS. Zjednodušeně by se dalo říct, že je hlavním tématem této kapitoly otázka kolaborace vězňů s příslušníky SS.

Nejděsivějším zjištěním po příchodu do tábora totiž bylo, že nepřítel není jen ten „zvenčí“, ale že se nachází i „uvnitř“, což byla právě ona šedá zóna. Šedá zóna byli ti vězni, kteří se dostali v koncentračním táboře v Osvětimi k vyššímu postavení. Tedy kápoové nebo takzvaní „mazáci“. Mazákem se člověk stal již po třetím měsíci v táboře. Primo Levi jejich nepřátelské chování k nově příchozím vysvětluje iracionální závistí – záviděli jim, že na svobodě pobýli delší dobu. Jako další možný důvod pro brutální

⁹⁹ Traverso Enzo, *Trhlina v dějinách* (Praha : Academia, 2006), str. 171

¹⁰⁰ Levi Primo, *Je – li toto člověk* (Praha : Sefer s.r.o., 1995), str. 92

¹⁰¹ Levi Primo, *Potopení a zachránění* (Praha : Mladá fronta, 1993), str. 37

¹⁰² *Ibidem*, str. 17

¹⁰³ Levi Primo, *Je – li toto člověk* (Praha : Sefer s.r.o., 1995), str. 50

chování mazáků vůči „nováčkům“ uvádí Levi touhu po upevnění postavení či obyčejné ventilace vzteku na dezorientovaných nováčcích.¹⁰⁴

Co se týče šedé zóny, chtěl se Levi vyhnout ukvapeným soudům. Celou problematiku viděl jako vinu systému, nikoliv lidí, kteří do šedé zóny vstoupili. Zároveň se ale nechce stavět do pozice člověka, který by ignoroval podíl těchto lidí na nelidském dění v táboře. V Potopených a zachráněných se ale vyjádřil v tom smyslu, že by dal rozhřešení lidem, kteří měli jen malé funkce (například vyrovnávači ustlaných postelí). K těm, kteří vykonávali větší funkce, by tak shovívavý rozhodně nebyl.¹⁰⁵ Svůj postoj staví na faktu, že na pozici kápů byli z velké většiny vybíráni lidé, kteří měli potenciál pro to, aby se stali kolaboranty. A také se na tento post nezřídka hlásili lidé, kteří měli sadistické tendence (kápo byl trestán pouze v případě, že nebyl dost tvrdý, jinak nebyl nijak omezen), či se chtěli svým trýznitelům vyrovnat.¹⁰⁶

Zvláštní podskupinou se specifickou situací, byli příslušníci takzvaných sonderkomand, kteří měli za úkol obsluhovat krematoria, pracovat s nově přichozími a s mrtvými lidskými těly. Těm příslušníci sonderkomand vytrhávali zlaté zuby a starali se o zbytek, za což se po několik měsíců dosyta najedli. Po několika měsících byli členové sonderkomand zabití.¹⁰⁷ Levi tvrdí, že tato komanda byla vytvořena z nejděbelnějších pohnutek, jelikož se jejich členové dostávali v očích příslušníků SS na stejnou úroveň. Toto tvrzení dokládá Levi následujícím poznatkem. Příslušníci SS se chovali k nově vybraným příslušníkům sonderkomand opovrzhlivě a brutálně, ale k těm, co tento úkol vykonávali již delší dobu, se chovali téměř kolegiálně. Židé strkali do peci Židy, a tímto se vina přenášela i na židovský národ.¹⁰⁸

Ve své práci Levi zmiňuje případ vězňů, kteří byli vybráni jako členové tohoto komanda, a kteří účast odmítli. Do jednoho byli zabití.¹⁰⁹

Otázka, kterou chci rozebrat dále, se týká již situace po osvobození a dotýká se toho, co s lidskou duší udělal koncentrační tábor.

Ve chvíli osvobození Osvětlemi by se mohla úleva zdát logickým vyústěním několikaletého věznění. Ale podle Leviho se úleva nedostavila. Souběžně se znovunabytím práv a lidství se dostavil i zármutek a vězni se začali ohlížet za celou dobu věznění, a začali nad celou etapou přemýšlet.¹¹⁰

Tuto dobu, kdy vězni začali analyzovat a přemýšlet nad svým konáním v táboře, označuje Levi jako „ohlédnutí se do kalné vody“.¹¹¹ U přeživších se začaly objevovat také pocity viny, které pramenily z pocitů, že neudělali nic proti systému, anebo ne dost. Téměř všichni se začali stydět za to, že opomněli někomu pomoci, navíc byli dost často konfrontováni s příběhy těch, kteří se proti systému nějak postavili, což jejich pocity viny ještě prohlubovalo.¹¹²

Primo Levi míní, že přežívali ti přízpusobivější, z čehož vyplývá, že ti ušlechtilejší museli nutně umírat.¹¹³

Primo Levi ve svých dílech reflektuje zkušenost holocaustu pomocí četných úvah a rozšiřuje jejich pomocí zaběhnuté představy o dění v koncentračních táborech, nebo

¹⁰⁴ Levi Primo, *Potopení a zachránění* (Praha : Mladá fronta, 1993), str. 36 - 37

¹⁰⁵ Ibidem, str. 41

¹⁰⁶ Ibidem, str. 44 - 45

¹⁰⁷ Ibidem, str. 47 - 48

¹⁰⁸ Ibidem, str. 51 - 52

¹⁰⁹ Ibidem, str. 56

¹¹⁰ Ibidem, str. 69

¹¹¹ Ibidem, str. 75

¹¹² Ibidem, str. 76 - 77

¹¹³ Ibidem, str. 83

minimálně v Osvětimi. Zamýšlí se nad údělem člověka z hlediska jeho prožitku, to vše uvádí na příkladě své vlastní osoby. Snaží se analyticky popsat události a systém, který v koncentračním táboře fungoval, zároveň se ale neuchyluje k radikálním tvrzením a velkým odsudkům, sám nebyl zastáncem kolektivní viny, vždy jmenoval i výjimky. Jeho cílem nebylo podat čtenáři nezvratné pravdy, ale donutit ho zamyslet se nad židovským údělem za druhé světové války a nad morálním důsledkem holocaustu pro lidstvo. Pozitivně vnímám, že jeho dílo nevyznívá jednostranně, a že není koncipováno jako obžaloba německého národa.

Závěr

Ve svém textu jsem zkoumala paralely v životě a dílech Jeana Améryho a Prima Leviho.

Jean Améry i Primo Levi pocházeli z podobného rodinného prostředí. Oba dva pocházeli z židovských asimilovaných rodin, nebyli tedy praktikujícími Židy. Ani jeden z nich do konce života nezačal věřit v Boha. Za druhé světové války se oba dva zapojili do odboje, a oba dva byli chyceni a posláni do koncentračního tábora. Po skončení druhé světové války se Primo Levi vrátil zpátky do své vlasti, Itálie, a žil až do smrti v domě, kde se narodil. Rozdílná situace byla u Jeana Améryho, který se vrátil do předválečného exilu do Belgie.

Vyjma společné korespondence se jejich osudy po válce rozešly. Znovu se tragicky střetly až kvůli tomu, že se oba dva rozhodli spáchat sebevraždu. Ovšem cesta k tomuto kroku nebyla shodná. Jean Améry ve svých dílech předjímal tuto možnost, Primo Levi se k sebevraždám vyjadřoval spíše odmítavě. Nicméně se oba rozhodli dobrovolně ukončit svůj život, na tomto rozhodnutí měly u obou podíl válečné zkušenosti.

Jean Améry a Primo Levi refletovali ve svých dílech své válečné zážitky; oba dva prošli jedním nebo více koncentračními tábory. Vycházeli tedy z podobné výchozí situace.

Ve své práci jsem zkoumala několik otázek a jejich pohled na ně z perspektivy obou autorů.

Výchozím tématem byla pro oba Osvětim. Jean Améry byl sice vězněn ještě v dalších dvou koncentračních táborech, ale ve svých eseích reflektoval primárně Osvětim.

Primo Levi byl vězněn „pouze“ v Itálii a v Osvětimi, kde se dočkal osvobození.

Oba dva autoři se prostřednictvím svých děl vyrovnávají s otázkou dopadu táborové brutality na intelektuální dispozice vězňů. Jean Améry tuto otázku transformuje do eseje o intelektuálovi v Osvětimi (Na hranicích ducha), kdy pojímá otázku intelektuálního života versus Osvětimi, velmi důkladně a pracuje s příklady ze svých vlastních zkušeností a prožitků. Primo Levi také vychází z vlastních zkušeností, otázku ovšem nezkoumá tak do důsledku jako Jean Améry.

Co je ale důležité je fakt, že se v postoji k této otázce shodují. Oba dva shrnují, že život v koncentračním táboře měl na vězňovy dispozice intelektuálně přemýšlet veliký dopad. V podstatě jsou toho názoru, že člověk, který nemá uspokojeny základní lidské potřeby, nemá chuť ani sílu se intelektuálně rozvíjet. Jean Améry si dokonce, jak jsem již zmiňovala, vybavuje momenty, kdy v něm asociace na umělecká díla, která dříve považoval na fascinující, nevyvolávaly žádné emoce. Primo Levi měl v tomto ohledu trochu rozdílné zkušenosti, jelikož uváděl jiný příběh. Příběh, kdy by dle vzpomínek dal cokoliv za to, aby si vzpomněl na určitou část Danteho Pekla, kterou chtěl spoluvězni rekonstruovat.

Přes tento rozpor se ale oba autoři ve svém postoji shodují v tom, že koncentrační tábor bylo místo, kde byl intelekt naprosto stranou.

Zajímalo mě také, jak se stavěli oba dva autoři k otázce existence Boha. Jean Améry měl tuto otázku vyřešenou poměrně jednoduše, jelikož tvrdil, že do tábora přišel jako agnostik, a jako agnostik se z něj i vrátil.

Primo Levi, který pocházel z židovské asimilované a nepraktikující rodiny, se k otázce existence Boha stavěl obdobně. Důkazem mohou být jeho slova, že Osvětím znamená, že Bůh neexistuje.

Téma, které bylo více reflektováno Primem Levim a Jeanem Amérem příliš ne, je hierarchie v koncentračním táboře. Primo Levi o této problematice napsal větší esej v knize *Potopení a záchránění*, přičemž se tímto tématem zabýval již v knize *Je - li toto člověk*. Améry o této tématice ve svých dílech ve velké míře nepíše, v podstatě jen potvrzuje, že hierarchie byla v koncentračních táborech velmi značná a měla velký dopad.

Jak jsme si mohli povšimnout, v otázce návratu do rodné vlasti a vztahu k ní, se cesty obou autorů lišily v důsledku rozdílného kulturního prostředí, ze kterého pocházeli. Primo Levi se vrátil do Turína a zůstal tam až do konce svého života, Jean Améry se ale po válce vrátil do Belgie, kam po anšlusu Rakouska emigroval. Pokračoval v psaní svých děl ve francouzštině a ponechal si svůj pseudonym románského znění, čímž jasně demonstroval svou nechuť se znovu identifikovat s rodnou vlastí. To vše z toho důvodu, že se po válečných zkušenostech necítil být schopný pracovat pro Německo či Rakousko nebo v těchto zemích. Již po skončení druhé světové války se stal zastáncem teorie kolektivní viny německého národa, v čemž se s Levim poměrně rozcházel. Primo Levi se nestal zastáncem hromadného odpouštění, ale vždy, když mluvil o válečné vině, nezapomněl zmínit, že se našla hrstka odvážných Němců, kteří s režimem nesouhlasili a bojovali proti němu. Jean Améry byl ve svých tvrzeních radikálnější, a o takových výjimkách se nezmiňoval.

Jean Améry shodně s Primem Levim pojímal svá díla jako poselství a varování dalším generacím. Se znepokojením sledovali společenský vývoj a oba dva si byli vědomi toho, že by se tragédie takového rozměru mohla stát znova, kdekoli jinde. Jejich díla měla být tedy prostředkem k tomu, aby se nic takového neopakovalo.

Summary

In my text I was investigating parallels in writings of Jean Améry and Primo Levi. These authors reflected their war experiences; both of them came through one or two concentration camps so their basic experience was similar. In my thesis I was concerning few questions and view from perspective of both authors.

One of the biggest topic for both of them was Auschwitz. Although Jean Améry was prisoned in two another concentration camps he was reflecting Auschwitz at the first place in his essays. Primo Levi was prisoned "just" in Italy and Auschwitz.

Through their work both authors were coping with impact of an camp's brutality on intellectual dispositions of prisoners. Jean Améry transformed this question to essay about intellectual in Auschwitz where he was concerning question of intellectual life versus Auschwitz and incorporating his own experience. Primo Levi also came out

form his own experience but he didn't concern a question in such a detail. Most important fact is that they both agreed in this particular question. They both agreed that living in a concentration camp had impacted on prisoner's inclination to think intellectually. In the matter of fact they thought that the man whose basic need had not been satisfied didn't have a will to develop intellectually. Jean Améry, as I've mentioned, realized moments when association to art pieces that he had considered as a fascinating ones didn't induce any emotions. Primo Levi had in this count quite different experience as he was introducing another story. The story where, according to his memory, he wanted to give anything to remember certain part of Dante's Hell to reconstruct to another prisoner. Despite this difference both authors agreed that concentration camp was a place where the intellect stood aside.

I was also interested in question how did the authors see existence of God. Jean Améry solved this question quite simple because he claimed he had entered the camp as an agnostic and he came out as an agnostic. Primo Levi, who was from assimilated Jewish family, had similar altitude. As a proof can be considered his words that Auschwitz meant that God does not exist.

Topic more reflected by Primo Levi, but not so much by Jean Améry is a hierarchy in concentration camp. Primo Levi has written larger essay in book *Potopení a zachránění*, and also discussed this topic in *Je-li toto člověk*. Améry wasn't writing about that topic in his works so much. He just confirmed that hierarchy was significant and had great impact in concentration camps.

As you can notice in question of return to his homeland and relationship to it, roads of both authors differed as a consequence of different cultural environment that they came from. Primo Levi returned to Torino and have stayed there until end of his life, but Jean Améry came back to Belgium (where he had emigrated after Anschluss of Austria) right after the War. He continued to write in French and have kept his romantic pseudonym. All from the reason that he felt unable to work for Germans or on in Germany. After end of WW2 he advocated theory of "Collective guilt of German nation". Primo Levi hasn't become the protagonist of overall forgiveness, but anytime he mentioned the wartime guilt he didn't forget to notice there was a handful of brave Germans disagreeing with the government and fighting against it. Jean Améry was a bit more radical in his statements and he didn't mention these exceptions. Jean Améry and Primo Levi conceived identically their works as a message and a warning to future generations. Both of them they were aware of the fact that the tragedy with this huge size can be repeated again anywhere else. Their works should be the medium for not to happen it again.

Použitá literatura

- Adorno T. W., Frenkel – Brunswick Else, Levinson J. Daniel, Nevitt Sanford, *The Authoritarian personality: Studies in prejudice* (New York : The Norton Library, 1969), 989 s.
- Améry Jean, *Bez viny a bez trestu: Pokus o zvládnutí nezvládnutelného* (Praha : Prostor, 2011), 190 s.
- Améry Jean, *Karel Bovary, venkovský lékař* (Praha : Prostor, 2007), 231 s.
- Améry Jean, *Radical humanism: selected essays* (Bloomington : Indiana University Press, 1984), 144 s.
- Améry Jean, *Vztáhnout na sebe ruku: rozprava o dobrovolné smrti* (Praha : Prostor, 2005), 191 s.
- Anissimov Myriam, *Primo Levi: tragedy of an optimist* (New York : The Overlook Press, 1999), 452 s.
- Arendtová Hannah, *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla* (Praha : Mladá fronta, 1995), 428 s.
- Bauer Jehuda, *Úvahy o holocaustu* (Praha : Academia, 2009), 319 s.
- Bettelheim Bruno, *Surviving and other essays* (London : Thames and Hudson, 1979), 432 s.
- Bettelheim Bruno, *The Informed heart: Autonomy in Mass age* (Glencoe : Free Press, 1960), 309 s.
- Frankl Viktor E., *A přesto říci životu ano* (Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006), 175 s.
- Hilberg Raul, *The destruction of European Jews* (New York : Holmes and Meier, 1985), 360 s.
- Levi Primo, *Hovory s Primo Levim* (Litomyšl : Paseka, 2003), 245 s.
- Levi Primo, *Je – li toto člověk* (Praha : Sefer s.r.o., 1995), 205 s.
- Levi Primo, *Potopení a záchranění* (Praha : Mladá fronta, 1993), 218 s.
- Levi Primo, *Příměří* (Praha : Nakladatelství Franze Kafky, 2000), 211 s.
- Traverso Enzo, *Trhlina v dějinách* (Praha : Academia, 2006), 235 s.
- „Nejčastější otázky o holocaustu“, Židovské muzeum v Praze, [www.jewishmuseum.cz](http://www.jewishmuseum.cz/cz/czfaq.htm) (<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czfaq.htm>, 20. 12. 2012)

